

Женя Жекова

КЕРАМИЧНА КУТИЙКА (РЕЛИКВИАРИЙ) С КРЪСТЕН ЗНАК ОТ СЕВЕРОИЗТОЧНА БЪЛГАРИЯ

Обект на настоящото съобщение е интересен паметник, който наскоро бе закупен за колекцията на РИМ – Шумен. Предметът беше донесен за първи път в музея още през 1999 г., но тогава никой от колегите не се ангажира с неговата идентификация и датировка. Появилото се колебание в самата мен доведе до отлагането на неговото обнародване във времето, до настоящия момент.

Предметът бе представен от приносителите като „касичка за монети“. Според неговите собственици произхожда от Североизточна България, по-точно от кале, намиращо се в околностите на град Омуртаг. При намирането му в него са били вложени 10 солида на византийския император Роман I и Христофор (921 – 931) (клас VII по Гриерсън) (Grierson 1973, 526 – 573). Най-отгоре като похлупаче е била поставена медна монета от IV в. Вероятно тя е притискала останалите, за да не изпаднат от отвора. Разбира се, монетите веднага са били поделени между намервачите. В първия момент отхвърлих тази информация за достоверна, като допуснах, че това е начин да бъде предизвикан интересът на специалистите към предмета. Основание за това ми даде и фактът, че керамичната кутийка се датираше доста по-рано от самите монети – IV – VI в.¹

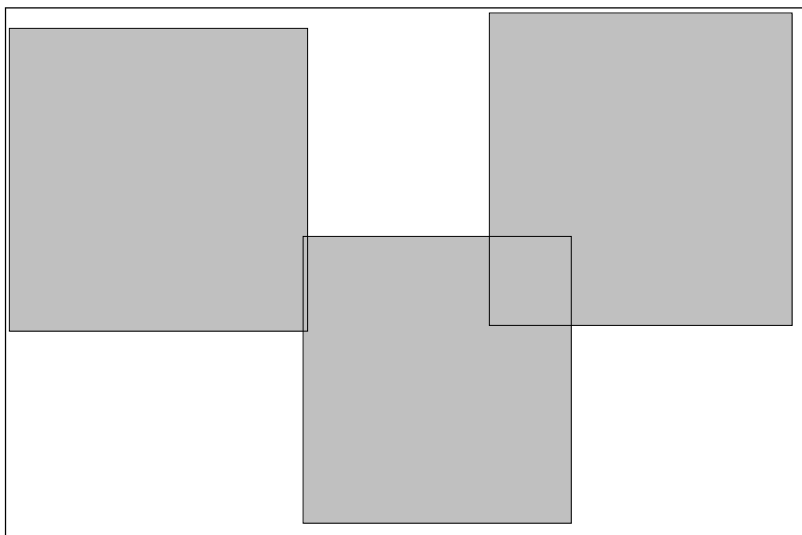
Интерес представляват самите монети. До този момент в България са документирани само 3 колективни монетни находки съдържащи златни емисии на Роман I. Освен негови емисии те съдържат и солиди на Константин VII и Роман II. Едната, произхождаща от Плиска, се състои от 15 солида – 4 екз. на Роман I и Христофор и 11 екз. на Константин VII и Роман II (Аладжов 1985, 31–40). Втората е от Ятрус и съдържанието ѝ включва 28 солида на Роман I и Христофор и 17 на Константин VII и Роман II (Шьонерт-Гайс 1978, 15–17), а третата с про-

изход от с. Бяла, наброява 3 монети на Роман I и Христофор и една на Константин VII и Роман II (Герасимов 1955, 604).

Монетите на Роман I са сравнително рядко срещани, особено медният номинал – фолиса. Ако съобщената информация е вярна, това е вид малка колективна находка, чието евентуално укриване трябва да се постави в края на 30-те години на X в. Най-вероятно обаче събитието, довело до нейното трезориране, е византийското нашествие и овладяване на североизточните територии през 971 г.

Описанието на самия предмет е следното. Керамичната кутийка е изработена от червеникаво-кафява, грубо омесена глина. Има форма на паралелепипед, който в основата е по-тесен – 35 мм, а нагоре леко се разширява – 41 мм. Височината е 44 мм, а дебелината 26 мм. В горната част е пробит отвор, който има неправилна овална форма – 11–22 мм. Дълбочината на съда е 30 мм.

Върху лицевата ѝ страна е връзан преди изпичането равнораменен кръст. Добре се вижда, че вертикалната хаста е по-дълбоко връзана от хоризонталната. Почти диагонално на кръста, в долната дясна половина има вдълбаване, като че ли с палеца глината е била леко притисната преди изпичането. По всяка вероятност отворът е бил запушван със специално изработена керамична или дървена запушалка. Изработката на глинения предмет е груба и издава неопитната ръка на изпълнителя ѝ (вж. ил., с. 209).

Самият факт, че тази кутийка е намерена с укрита в нея солиди (стига информацията на намервачите да е достоверна), свидетелства за функцията, която е имала към момента на влагането на сумата в нея. Това напомня практиката за изготвянето на специални укрития, в които се поставят ценности, предимно накити. Като най-ярък пример мога да посоча находката от В. Преслав (Ваклинова 1972, 52–56). През 1971 г. в сграда от западния сектор на Дворцовия ансамбъл, в добре обработено варовиково блокче с призматична форма бе открито съкровище, състоящо се от гривни, обеци и монети. Камъкът е бил зазидан в стените на сградата и е бил използван като своеобразно хранилище на ценности.

Какво обаче е било първоначалното предназначение на разглежданата тук керамичната кутийка? По-внимателното вглеждане във формата и особено в изчертания кръстен знак ме наведеха на мисълта, че този предмет може би първоначално е имал ролята на реликвиарий. Известен е фактът, че реликвиариите са пряко свързани с християнския култ, който през IV – VI в. придобива особено голяма популярност. Произведени с нарочното предназначение да съхраняват частици от мощите на светци и мъченици, в тях постепенно започват да се влагат и други свещени предмети пряко свързани с култа или святото място, най-често гроба на мъченика. Обикновено реликвиариите са малки касетки с капаче (или кутии) и различни форми, в които след влагането на реликвата са били поставяни в църквата, най-често в или под олтара. До този момент в България са документирани 35 реликвиария, които съвсем наскоро бяха систематизирани и каталогизирани (Minchev 2003). Засега от българските земи е известен само един керамичен реликвиарий – от с. Перивол, Кюстендилско (Тонев 1934, 215–219). Той е с правоъгълна форма, без капак и с надпис, което дава информация за реликвите, които е съхранявал. Това е единственият керамичен реликвиар с надпис. В случая паралел с нашата находка може да бъде направен и с реликвиария намерен в гроб № 3 на църквата Св. София в София (Minchev 2003, 32). Той е сребърен и освен останки от дреха съдържа и 3 медни монети, най-вероятно от наследниците на Константин Велики. Датиран е в средата на IV в.

За съжаление неизвестно за нас остава дали в разглеждания тук предмет не са намерени овъглени частици или други материали останали незабелязани от намервачите, които да обвържат предмета с почитането на християнския култ през IV – VI в.

Въпросителна повдига и лекото вдъбаване, което при хващането на керамичната кутийка точно приляга на палеца на държащата го ръка. Като се вземе предвид и изчертаният кръст, напълно допустимо е кутийката да е била използвана от някое духовно лице, най-вероятно монах, за събиране на дарения и помощи за църква или манастир. В североизточните земи са локализирани важни манастирски центрове, а така също и скални обители. Възможно е кутийката да произхожда от някой християнски комплекс. Допускам, че през X в. тя е била преизползвана от монах или цивилно лице като своеобразна касичка за събиране на пари, или с нарочното предназначение в нея да бъде укрита намерената сума от 10 солида. Не бива да се забравя фактът, че след първоначалния ентузиазъм и увлечението по реликвите, след V – VI в. култът започва постепенно да губи своята изключителност и да се унифицира. Реликвиариите започват да се произвеждат серийно, все по-рядко от благороден метал. Вероятно разглежданият тук реликвиарий е една по-късна реминисценция на този култ, а впоследствие през X в. вече е използвана и с далеч по-практично предназначение.

ЛИТЕРАТУРА

Аладжов, 1985: Аладжов, Ж. Съкровище от византийски златни монети от Плиска. – Нумизматика, 1, 1985, 31–40.

Ваклинова, 1972: Ваклинова, М. Новооткрито съкровище в Преслав. – Векове, 3, 1972, 52–56.

Герасимов, 1955: Герасимов, Т. Колективни находки на монети. – ИБАИ, XX, 1955, 604.

Тонев, 1934: Тонев, М. Мощехранителница от с. Перивол. – ИБАИ, VIII, 1934, 215–219.

Шьонерт-Гайс, 1978 : Шьонерт-Гайс, Е. Находка от византийски солиди в Северна България. – Нумизматика, 4, 1978, 15–17.

Grierson, 1973: Grierson, P. Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. Vol. III/2. Washington, 1973.

Minchev, 2003: Minchev, A. Early Christian Reliquaries from Bulgaria. Varna, 2003.

БЕЛЕЖКИ

¹ Изказвам благодарност на колегата Георги Атанасов – завеждащ отдел „Антична археология“ в РИМ – Шумен, който след като разгледа предмета (глината, изпичането, техниката), го датира в периода на Късната античност.